

Daina Roze

Nacionālais botāniskais dārzs, Daugavpils Universitāte, Latvija

STĀSTU IZMANTOŠANA LEKCIJU STRUKTURĒŠANĀ, PASNIEDZĒJA UN STUDENTU SAVSTARPĒJO ATTIECĪBU VEIDOŠANĀ UN PROBLĒMU RISINĀŠANĀ

Abstract

Using stories in structuring of lectures, formation of mutual relationships of teachers and students and solution of problems

Skills of telling and listening ensure more successful communication for representatives of all professions, but especially those involved in teaching. A story can convey experience, help overcome psychological barriers, integrate the students in the social and study environment of the education institution, form the relationship between the teacher and the students, as well as to encourage involvement in active study process by promotion of general discussion and that on particular problems. Acquisition of telling and listening skills also gains importance because of the fact that with the prevalence of written test formats and growth of usage levels of modern technologies, the opportunities for acquisition and application of these skills are constantly diminishing. The present paper shares the experience acquired using stories in teaching activities.

Atslēgas vārdi: stāsts, stāstīšanas prasmes, lekcija, pieredze.

„Cerību nekādu,” students drūmi stāsta kursa biedriem pēc saslimušas pasniedzējas apciemojuma, „rīt viņa atkal būs lekcijā...” Būtu savādāk, ja pasniedzēja prastu stāstīt stāstus, tad studenti viņu gaidītu ar prieku. Civilizācijas kultūra gadu tūkstošu laikā veidojusies kā *stāsts* (Beitnere 2003:1), un cauri gadsimtiem stāsti nes vēsti par sasniegumiem, pieredzi un tradīcijām (Ozola 2007: 228). Lai gan latvieši sevi uzskata par „dziedātājtautu” (Bula 2000), cilvēks daudz dienu var iztikt bez dziedāšanas, bet ne bez stāstīšanas un stāstu klausīšanās (Pakalns 2002: 45; Pakalns 2008: 151). Stāstīšana ļauj izteikt esošo, atsaukt bijušo un piesaukt iespējamo, ar stāstu var informēt, pamācīt, izklaidēt (Mellēna 2010b: 85). Padomju varas laikā stāstīšana bija piesardzīga, droši skanēja tikai „pareizie” stāsti. Pēc valstiskās neatkarības un vārda brīvības atgūšanas publiskās stāstīšanas tradīcijas vispirms sāka kopt bērnu un jauniešu folkloras kopās, pēc tam arī pieaugušo kopienās.¹ Stāstīšanas prasmju attīstīšanai latviešu valodā izdots un bibliotēkās pieejamais grāmatu klāsts ir pieticīgs, bet stāstīšanas prasmju izkopšanai resursi pieejami arī interneta vietnēs², svešvalodā tos var iegūt, ierakstot interneta meklētājā „storytelling”³, vai interneta grāmatu veikalos bagātīgi piedāvātajā literatūrā.⁴

Maz ir augstākās izglītības programmu, kurās tiek apgūti retorikas pamati. Tajā pašā laikā stāstīšanas un klausīšanās prasmju apguve kļūst arvien aktuālāka, jo, pieaugot moderno tehnoloģiju izmantošanas līmenim un sākot dominēt rakstveida pārbaudes formām, mācību procesā samazinās studentu stāstīšanas prasmju apguves un pielietošanas iespējas. Stāstīšana un stāstu klausīšanās trenē studentu stāstīšanas prasmes, kuras noder pētniecisko darbu

prezentēšanā, darba intervijās, ikdienas saskarsmē. Īpaši noderīgas stāstīšanas prasmes ir jauniešiem pedagogiem. Daudzi atceras, cik grūti sākumā izdevies piepildīt stundas vai lekcijas laiku, strādāt ar auditoriju, pat licies, ka „ko dievi grib sodīt, to padara par pedagogu”, līdz atklāta stāstu nepieciešamība un nozīme. Stāsts paredz komunikāciju starp stāstnieku un klausītāju, mijiedarbību, tāpēc svarīga ir nesamākslota intonācija, savstarpēja ieinteresētība un uzticēšanās (Mellēna 2010b: 5). Ja mācību procesā veidojas veiksmīga saskarsme, pedagogs ir emocionāli stabils un dzīvespriecīgs, auditorijā valda labvēlīga gaisotne. Pretējā gadījumā neveiksme var tikt slēpta arī aiz uzbrukuma un aizdomīguma kā labākā aizsardzības līdzekļa komunikācijā ar studentiem un kolēģiem (Geikina 2003: 39-41).

Lai kļūtu par stāstnieku, vajadzīga tikai vēlēšanās, jo pedagogam stāstīšanas prasmju kopšanai ir viss nepieciešamais – telpas, regulāra uzstāšanās, prasīgi klausītāji. Stāstot stāstu, ir iespēja tiešā un pārnestā nozīmē spert soli tuvāk auditorijai, jo stāsts rada emocionālu lauku, kurā students jūtas dabiski un ērti. Ar stāstu palīdzību studentus var vieglāk integrēt augstskolas sociālajā un mācību vidē, iesaistīt aktīvā mācību procesā, izaicinot uz diskusiju un konkrētu problēmu apspriešanu, nodot pieredzi, palīdzēt pārvarēt psiholoģiskās barjeras, veidot pedagoga un studentu attiecības.

Stāsti veiksmīgi izmantojami lekciju strukturēšanā, jo pati lekcija ir būvēta kā stāsts. Tai ir ievads, iztirzājums un nobeigums, ir darbojošās personas - pedagogs un klausītāji, vieta, laiks un piederība noteiktam žanram. Pirms katras lekcijas ir noderīgi sev atbildēt uz jautājumiem: Kāpēc es STĀSTU? Kāpēc ES stāstu? Kāpēc es stāstu par šo tematu? Kāpēc es stāstu šai auditorijai? (Kramiņš 2005: 400). Atbildes palīdzēs izvēlēties “mazos” stāstus, kuri veidos „lekcijas lielo stāstu.” Vērā jāņem laba stāsta pazīmes: interesants, piemērots, mērķtiecīgs saturs un situācijas izjūta (Kramiņš 2005: 401-402; Mellēna 2010a: 99, Pakalns 2009). Noderēs televīzijā, radio dzirdēti, sarunās noklausīti, avīzēs, interneta resursos⁵ un grāmatās lasīti stāsti, ģimenē mantotie stāsti, kuri adaptējami lekcijas tēmai. Daudz noderīgu stāstu atradu sērijas „Novadu folklorā” izdevumos. Folklorā un literatūrā nav tikai kultūras teksts, bet tā atražo noteiktas vērtības un veido sabiedrības indivīdu priekšstatu par sevi pagātnes projekcijā, atstājot iespaidu tagadnē – indivīdu darbībā (Beitnere 2003: 66). Nav ieteicams izvēlēties stāstus, kuri skar jutīgus jautājumus - nacionālās jūtas, reliģiju, dažādas minoritātes utml. Stāsts klausītājam vēsta arī par stāstītāju, viņa vērtību sistēmu.

Gatavojot jaunu stāstu, to vispirms stāsta skaļā balsī vienatnē, pēc tam vienam vai vairākiem klausītājiem, vērība pievēršot žestiem un tēlam (Greene 1996; Pakalns 2009; Rydell 2003). Piebildīšu, ka, lai nerastos pārpratumi, vingrinājumiem vienatnē jāizvēlas piemērots laiks un vieta.⁶ Pedagogi nelabprāt vingrinās, jo uzskata runas vingrinājumus par lieku laika tērēšanu, baidās kļūdīties un runāt par vienu un to pašu tematu ar dažādu attieksmi,

ne labprāt iesaistās efīdēs un valodu spēlēs (Geikina 2003: 40). Pēc personiskās pieredzes piekrītu viedoklim, ka, nokļūstot citā vidē, pedagogu uzstāšanās var kļūt nedroša, nepārliecinoša, ja nav šādas vingrināšanās. Noderīgi savus stāstus ierakstīt. Atzišos, ka sākumā sevi klausīties bija grūti, bet tas bija laika jautājums, jo atklājas ieraksta sniegtās iespējas analizēt stāstīto dažādos aspektos un novērtēt auditorijas atbildes reakciju.

Kā teikts turku parunā, „labā sabiedrībā ceļš ir divreiz īsāks”, arī ceļš uz zināšanām. Tādēļ iepazīšanās stāsts, sākot lekciju kursu, jāgatavo īpaši rūpīgi. Labi sagatavota stāsta vietā var nākties pēkšņi improvizēt⁷, tā ir normāla situācija, jo katra auditorija, ja pedagogs atvērts komunikācijai, izdarīs izmaiņas lekcijas stāstu scenārijā. Kārtējās lekcijas ievada stāstam vēlams izaicinājums, intriga. Stāsta saturu nosaka studentu noskaņojums,⁸ auditorijas sastāvs (dzimums, intereses), nodarbības tēma, laiks, kurā tiek lasīta lekcija, arī pedagoga noskaņojums un fiziskā pašsajūta. Ievada stāsts palīdz sakopt problēmu situācijas. Ja tas nav nepieciešams, var stāstīt motivācijas stāstu, parādot lekcijā apgūstamo zināšanu pielietojumu un nozīmību. Noderēs pieredzes stāsti, īpaši negatīvās pieredzes stāsti. Tajos bieži nedalās, jo „uzvarai ir tūkstošs tēvu, neveiksme ir bārene.” Šādi stāsti palīdz veidot dialogu, nodrošinot veiksmīgu un produktīvu sadarbības lekcijas garumā.

Lekcijā tēmas izklāstu sadala atsevišķās daļās. Ilustrācijai un atslodzei noderēs nopietni, mazāk nopietni - pamācošie, kaitināmie (pēc noklausīšanās studenti saprot, ka ir izāzēti), baidāmie (miegainai auditorijai), izklaidējošie stāsti, izmantojamas mūsdienu teikas (Pakalns 2006: 155-162). Stāsts nedrīkst mazināt auditorijas uzmanību lekcijas tēmai, kavēt domāšanas procesu (Kramiņš 2005: 408). Jāatceras, ka tēma ir āķis, uz kura „uzmetam stāsta cepuri” un stāsts nedrīkst būt spilgtāks par to, tādā gadījumā tas ir neveiksmīgi izvēlēts.⁹

Lekcijas noslēgumā pēc kopsavilkuma var radīt intrigu par to, ko stāstīs nākošajā lekcijā, var uzsākt stāstu, kuru pārtrauc interesantākā vietā, lai turpinātu nākošajā lekcijā. Labi darbojas negaidīts novēlējums vai prātula.

Studentu uzvedības problēmas būtu augstprātīgi uztvert tikai personīgi. Reizēm labāk izlikties tās nedzirdam, neredzam un klusībā lietot pašcieņu sakopjošus teicienus.¹⁰ Situāciju, kurās moralizēšana ir bezjēdzīga, risināšanā īpaši noderīgi ir anekdotes, sakāmvārdi, parunas un trāpīgi teicieni,¹¹ jo stāstam ir ne tikai teksts, bet arī zemteksts un konteksts. Situācijas var būt nokavēta nodarbība¹², traucējoša pļāpāšana lekcijas laikā¹³, pedagoga pašcieņu aizskaroša atklāta norakstīšana ieskaites vai eksāmena laikā,¹⁴ dažādas slinkuma izpausmes¹⁵, utt. Ja nodarbību kursā iekļauta vairākkārtēja studentu zināšanu pārbaude, ir vērts padomāt par formulas izveidi, kuru saprot konkrētā auditorija.¹⁶ Formulu var veidot arī citām situācijām, kuras mēdz atkārtoties. Ja cenšamies atgādināt par hierarhijas rangs, tā nedrīkst būt varas demonstrācija, stāsts nedrīkst aizskart tā studenta pašcieņu¹⁷, tas attiecināms tikai uz konkrēto

rīcību, vai situāciju. Tikpat svarīgi pedagogam prast ar stāstu pasmieties pašam par sevi, savām kļūdām un profesiju.¹⁸

Ar laiku veidojas stāstu krājums, kuru var sakārtot konkrētām lekciju tēmām, mērķtiecīgi strādājot krājuma papildināšanai. Noderīgi atzīmēt, kuri stāsti konkrētai auditorijai izstāstīti, otrreiz stāsts stāstāms tikai tad, ja auditorija lūdz. Arī tad, ja studenti uzskata, ka stāsts ir prasmīgi panākts „stāstu dreifs”, viņi saņem noteiktu zināšanu apjomu vai piemēru, kā ar stāstu palīdzību konstruktīvi risināmas dažādas situācijas. Stāsts var būt arī balva un dāvana.

Ja studenti vēlas ne tikai klausīties, bet prasa stāstus, ja studentu vidū sāk klejot pedagoga stāsti, studenti paši sāk stāstīt, panākts vissvarīgākais – studenti ir sev atklājuši stāstīšanas sniegtās iespējas.

Izsaku pateicību LU LFMI vadošajam pētniekam G.Pakalnam par vērtīgiem aizrādījumiem un ieteikumiem raksta tapšanas gaitā.

Bibliogrāfija

1. Beitnere, D. *Valoda un identitāte socioloģijas skatījumā*. www.valoda.lv/downloadDoc_27/mid_527 [2011.01. 02].
2. Beitnere, D. *Pašreferēnce latviešu kultūras paradīgumā (20.gadsimta 20.-40. un 90. gadi līdz mūsdienām)*. Disertācija socioloģijā. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, Rīgas Stradiņa universitāte.
3. Bula, D. (2000) *Dziedātājtauta. Folklorā un nacionālā ideoloģijā*. Rīga: Zinātne.
4. Geikina, K. (2003) *Retorikas pamati*. Rīga: Raka.
5. Greene, E. (1996) *Storytelling: Art and Technique*. R. R. Bowker.
6. Kramiņš, E. (2005) *Runas prasme saziņā*. Rīga: Biznesa Augstskola Turība.
7. Mellēna, M. (2010a) Stāstnieks un tradīcija. *Letonika Nr. 20*: 84-100.
8. Mellēna, M. (2010b) *Stāstu laiks bibliotēkā: stāstnieki, stāsti, klausītāji*.
9. http://www.unesco.lv/custom/Stastu%20laiks%20biblioteka_metodiskais%20materials.pdf [2010. 12. 05].
10. Ozola, A. (2007) Dzīvesstāsts kā viens no kultūrvides izpētes avotiem. Zirnīte, M., sast. *Spogulis: Dzīvesstāsti: vēsture, kultūra, sabiedrība*. Rīga, 228-242.
11. Pakalns, G. 2009. *Kā iemācīties stāstīt stāstus*. http://www.unesco.lv/lat/index/programmes/communication_and_info/stb.html
12. [2010. 12. 05]
13. Pakalns, G. (2008) Stāstnieku kustība rietumu pasaulē un tās iespējas Latvijā. Krogzeme-Mosgorda, B., sast. *Meklējumi un atradumi*. Rīga: Zinātne, 142-170.
14. Pakalns, G. (2002) Stāstījumi un stāstījumu pētniecība – dažas idejas, iespējas un piedzīvojumi. Lūse, A., red. *Cilvēks. Dzīve. Stāstījums*. Rīga, 45-48.
15. Pakalns, G. (2006) Kādas ir teikas mūsu dienās? Kīpere, Z., red. *Daba un vēsture 2007*. Rīga: Zinātne.
16. Rydell, K. ed. (2003) *A Beginner's guide to storytelling*. National Storytelling Press.

¹ Kopš 1997. gada notiek bērnu un jauniešu stāstnieku konkurss „Teci, teci valodiņa” un kopš 2000. gada konkurss „Anekdōšu virpulis.” Pieaugušo stāstīšanas prasmju attīstīšanas projekti Latvijā tiek realizēti kopš 2006. gada.

² www.unesco.lv/custom/Stastu%20laiks%20biblioteka_metodiskais%20materials.pdf

www.unesco.lv/lat/index/programmes/communication_and_info/stb.html

³ Interneta resursi atrodami G. Pakalna rakstā “Rakstnieku kustība rietumu pasaulē un tās iespējas Latvijā” un M. Mellēnas izstrādātajā metodiskajā līdzeklī “Stāstu laiks bibliotēkā: stāstnieki, stāsti, klausītāji” (*skat.bibliogrāfiju*).

⁴ http://www.amazon.com/s/ref=nb_sb_noss?url=search-alias%3Dstripbooks&field-keywords=storytelling&x=0&y=0.

⁵ Tajos atrodams gana daudz anekdošu un derīgu prātulu. Piemēram: “Referātam jābūt kā meitenes svārciņiem – pietiekoši īsam, lai pievērstu uzmanību un pietiekoši garam, lai nosegtu tēmu.”

⁶ Mans tēvs, lauku skolas skolotājs, pagājušā gadsimta sešdesmitajos - septiņdesmitajos gados bija arī izvadītājs bērēs. Vēlā vasaras vakarā, trenējoties kapu runai aiz šķūnīša, viņš pamatīgi pārbiedējis manu brāli.

⁷ Pēc dendroloģijas mācību prakses audzēknis man nebija atdevis cirvi, to atdeva pirmajā septembrī, kad devos uz lekciju. Pirmkursnieki mani pirmo reizi ieraudzīja pa durvīm ienākam ar cirvi rokā. Pamatots bija drošākā jautājums: „Kas Jūs esat?” Tajā brīdī atcerējos anekdoti par laipno feju, mana atbilde bija: „Laipnā pasniedzēja.” „Bet kāpēc ar cirvi?” „Tāpēc, ka neesmu labā omā.” Puiši to atcerējās līdz izlaidumam.

⁸ Pirms lekcijas veica profilaktisko potēšanu pret ērcu encefalītu. Medmāsa bijusi rupja, puiši satracināti. Lai varētu produktīvi strādāt, piecas minūtes nācās stāstīt anekdotes par medmāsām.

⁹ Dendroloģijas lekcijā, stāstot par kārkiem, kuriem raksturīga starpsugu hibridizācija, šķita noderīgs salīdzinājums ar kaķēniem, kuri var būt vienkāršaini, svītraini un plankumaini. Rakstot projekta darbu, teorētiskajā pamatojumā daudzi audzēkņi lietoja šo salīdzinājumu.

¹⁰ Ja augošs objekts ir reizē svaigs un samaitāts, tas droši vien ir bērns. Dažs labs domā, ka izsities uz augšu, kaut gan ir vienkārši uzpeldējis.

¹¹ Jo drosmīgāks cilvēks, jo mazāku peļķīti viņš atstāj aiz sevis briesmu brīdī. Ērgļi lido augstu, bet suslikus neierauj reaktīvie dzinēji.

¹² „Pasniedzēj, vai varat iedomāties, kas ar mani notika?” „Varu, bet izstāstiet savu versiju.”

¹³ Ja jūs tur aizmugurē būtu tik klusi kā tie, kas vidējos solos lasa žurnālus, tad pirmajos solos sēdošie varētu mierīgi gulēt.

¹⁴ Vai kāds no jums, kurš šobrīd pārraksta tekstu no grāmatas, man to neaizdotu? Tūlīt atdošu.

¹⁵ Pa tuksnesi rāpo vīrs un pēdējiem spēkiem dveš: „Ak, dievs, es jau Tev trešo dienu lūdzu ūdeni, bet Tu man met tikai lāpstas...”

¹⁶ Profesors studentam sašutis bilst: „Jūsu galva ir kā tuksnesis!” Students: „Katram tuksnesim ir oāze, bet ne katrs kamielis prot to atrast.” Nākamajā zināšanu pārbaudes reizē mācību spēkam pietiks pateikt formulu: „ Es jūtos kā kamielis.”

¹⁷ “Māmiņ,” bēdīgi saka mazs jāņtārpiņš, „skolotājs teica, ka no manis nekad neiznāks liels spīdeklis.”

¹⁸ Ja esat tādi, kas neko nevar atcerēties, tad pierakstiet, es vienmēr tā daru.



Šis darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā
«Atbalsts Daugavpils Universitātes doktora studiju īstenošanai»
Vienošanās Nr. 2009/0140/1DP/1.1.2.1.2/09/1PIA/VIAA/015